

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Навчально-науковий інститут педагогіки
Кафедра професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки
та управління

**Інструктивно-методичні матеріали
до практичних занять з освітньої компоненти
«Культура міжособистісних стосунків в освітніх закладах
та закладах спеціальної освіти»**

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти

2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 11 від 25 червня 2024 року)*

Рецензенти:

Валентина КОВАЛЬЧУК, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Ірина КОЛЕСНИКОВА, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики викладання навчальних предметів Комунального закладу «Житомирський ОШПО» Житомирської обласної ради.

Ірина САХНЕВИЧ, кандидат педагогічних наук, доцент, методист Навчально-методичного кабінету професійно-технічної освіти у Житомирській області.

I-72 Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять з освітньої компоненти «Культура міжособистісних стосунків в освітніх закладах і закладах спеціальної освіти» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти / укл.: Н. Мирончук. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2024. 42 с.

Видання підготовлене для організації роботи здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти з вивчення вибіркової освітньої компоненти «Культура міжособистісних стосунків в освітніх закладах і закладах спеціальної освіти». Інструктивно-методичні матеріали містять опис і структуру освітньої компоненти, вказівки до виконання окремих видів навчальних завдань, теми і плани практичних занять, вправи та завдання, тестові завдання для самоконтролю, перелік питань для підготовки до модульного контролю, список рекомендованої літератури.

© Мирончук Н. М., 2024

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Опис освітньої компоненти.....	5
Структура освітньої компоненти.....	5
Тематика і зміст практичних занять:	
Тема 1. Культура міжособистісних стосунків як педагогічна проблема...	7
Тема 2. Сприйняття і розуміння в міжособистісних стосунках.....	9
Тема 3. Формальне і неформальне спілкування в колективі. Вербальна комунікація	11
Тема 4. Невербальні засоби міжособистісної комунікації.....	13
Тема 5. Бар'єри та труднощі міжособистісного спілкування: дефіцитне, дефектне, деструктивне.....	15
Тема 6. Маніпулятивні впливи та способи захисту	18
Тема 7. Конструктивне подолання конфліктних ситуацій у закладі освіти	21
Тема 8. Стиль спілкування як характеристика міжособистісних відносин	23
Тема 9. Технології ефективної міжособистісної комунікації	27
Тема 10. Вправи на розвиток ефективної комунікації.....	29
Тема 11. Гуманізація стосунків у інклюзивному освітньому середовищі...	32
Тема 12. Розв'язування професійно орієнтованих ситуацій міжособистісної взаємодії у педагогічній діяльності.....	33
Перелік питань для підготовки до модульної контрольної роботи.....	36
Критерії оцінювання відповіді студента на занятті.....	37
Тестові завдання для самоконтролю знань з навчальної дисципліни.....	38
Рекомендована література.....	40

ВСТУП

Важливим завданням професійної підготовки майбутніх педагогів є забезпечення комплексом загальних компетентностей, необхідних для соціальної та професійної адаптації фахівця в середовищі праці, ефективної діяльності та професійного зростання. Сучасний фахівець, який здійснює педагогічну діяльність, повинен володіти вмінням здійснювати ефективну міжособистісну комунікацію, гнучко реагувати на різні ситуації професійної взаємодії, створювати умови для налагодження стосунків з учнями, батьками, колегами, адміністрацією, виявляти культуру поведінки та організувати ефективну міжособистісну взаємодію у процесі професійної діяльності.

Мета вивчення освітньої компоненти передбачає засвоєння студентами комплексу професійно-етичних знань щодо базових положень теорії міжособистісних стосунків, особливостей міжособистісної взаємодії з суб'єктами закладів освіти та закладів спеціальної освіти, специфіки відносин у системах «керівник-підлеглий», «педагог-педагог», «педагог-вихованець», «педагог-батьки», деформацій у системі міжособистісних стосунків та технологій ефективної етичної міжособистісної комунікації.

У процесі вивчення освітньої компоненти здобувачі освіти також повинні навчитися орієнтуватися у ситуаціях міжособистісної взаємодії, з'ясувати особливості ситуації, суб'єкта взаємодії, умов взаємодії; виявляти об'єктивні та суб'єктивні перешкоди у налагодженні педагогічного контакту, обирати способи їх усунення або запобігання негативним наслідкам взаємодії; обирати ефективні способи, засоби, стилі міжособистісної взаємодії у різних ситуаціях професійної діяльності; запобігати міжособистісним конфліктам, усувати комунікативні перешкоди та виявляти культуру в міжособистісних стосунках у колективі та ін.

Зміст, форма проведення практичних занять, методи роботи, система завдань спрямовані на розвиток у майбутніх фахівців низки соціальних компетентностей, зокрема, комунікаційних навичок, умінь міжособистісної взаємодії, здатності застосовувати ефективні прийоми спілкування та здійснювати зворотній зв'язок, креативного мислення, навичок самопрезентації та умінь самоорганізації у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

ОПИС ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ОПП / ОНП рівень вищої освіти	Характеристика освітньої компоненти	
		денна форма	заочна форма
Кількість кредитів – 3,5	відповідно до переліку (https://zu.edu.ua/offic/licence.pdf ...)	Вибіркова	
	відповідно до переліку (https://zu.edu.ua/offic/licence.pdf ...)		
Модулів – 1	відповідно до переліку https://zu.edu.ua/offic/pr-pred-spec.pdf ...	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 105		2	
Тижневих годин для денної форми: аудиторних – 4,8 год. самостійної роботи здобувача – 8,4 год.	відповідно до переліку (https://zu.edu.ua/offic/licence.pdf)	Лекції	
		14 год	6 год
		Практичні / Семінарські	
		24 год	10 год
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		67 год.	89 год.
		Індивідуальна робота	
		-	-
		Вид контролю: залік	

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	У тому числі						У тому числі					
	Всього	Лекції	Практичні/семінарські	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття	Всього	Лекції	Практичні/семінарські	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль I. Основи і технології культури міжособистісних стосунків у закладах освіти і закладах спеціальної освіти												
Тема 1. Культура міжособистісних стосунків як предмет наукового знання	12	2	2		8		11	1			10	

Тема 2. Сприйняття і розуміння у міжособистісних стосунках	14	2	2		10		14		2		12	
Тема 3. Вербальне міжособистісне спілкування	14	2	2		10		13,5	0,5	1		12	
Тема 4. Невербальна міжособистісна комунікація	12	2	2		8		13,5	0,5	1		12	
Тема 5. Деформації міжособистісного спілкування	16	2	4		10		17	1	2		14	
Тема 6. Конфлікт у міжособистісних взаєминах, умови запобігання та шляхи вирішення	16	2	4		10		17	1	2		14	
Тема 7. Технології ефективної взаємодії у міжособистісних стосунках	21	2	8		11		19	2	2		15	
Разом за модулем 1	105	14	24		67		105	6	10		89	
Усього годин	105	14	24		67		105	6	10		89	

ТЕМАТИКА І ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1

Тема. Культура міжособистісних стосунків у закладах освіти як педагогічна проблема

Мета: набути професійно-етичних знань щодо базових положень теорії міжособистісних стосунків, особливостей міжособистісної взаємодії з суб'єктами закладів освіти та закладів спеціальної освіти, специфіки відносин у системах «керівник-підлеглий», «педагог-педагог», «педагог-вихованець», «педагог-батьки».

План

1. Поняття міжособистісних стосунків, особливості, функції, види.
2. Механізми взаємовпливу в міжособистісних стосунках.
3. Види взаємодії.
4. Типи людей у міжособистісних відносинах.
5. Професійна педагогічна етика у системах міжособистісних відносин: педагог – «Я», педагог-учень, педагог-педагог, підлеглий-керівник.

Рекомендована література

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ, 2006.
2. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування: навч. посіб. / уклад.: Гошовська В. А. та ін. Київ : К.І.С., 2016. 130 с.
3. Психологія спілкування: навч. посіб. / Л. О. Савенкова, В. В. Сгадова, Л. Л. Борисенко та ін.; Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Опрацювати документ

Виписати із Закону України «Про освіту» (ст. 35) визначення типів спеціальних закладів загальної середньої освіти: спеціальна школа, навчально-реабілітаційний центр. Надати приклади функціонування таких закладів на Житомирщині.

2. Робота з методичними матеріалами

Опрацювати методичні матеріали. На основі опрацьованого матеріалу створити ментальну карту.

3. Методика „Журналіст”

Спробуйте себе в ролі журналіста. Перед Вами поставлено завдання написати у місцевій газеті статтю про культуру взаємин, про людські взаємини. Поміркуйте: Де шукатимете матеріал? У кого візьмете інтерв'ю? Які епізоди людського життя побажаєте розкрити у пресі?

4. Підготувати приклади поведінки визначених типів людей

Поміркувати над типами людей у міжособистісних стосунках та підготувати ситуації (й, за можливості, візуалізацію) трьох з названих типів:

Альтруїстичний.

Егоїстичний.

Доброзичливий.

Підозрілий.

Конформний.

Агресивний.

Залежний.

Авторитарний.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Типи і види міжособистісних стосунків

Міжособистісні стосунки можна визначити як взаємну готовність суб'єктів взаємодії до відповідного типу почуттів, очікувань, домагань, поведінки.

Міжособистісні стосунки можуть бути таких *видів*: знайомства, приятелювання, товариські, любовні, подружні, родинні тощо.

Типи і види міжособистісних стосунків залежать від *критеріїв* їх визначення:

- глибина стосунків;
- вибірковість щодо суб'єкта стосунків;
- ступінь включення у стосунки;
- функції стосунків та ін.

Види міжособистісних стосунків

1. *Формальні або офіційні* – виникають на службових засадах і регулюються наказами, постановами, статутами. Незалежно від уподобань, симпатій, кожна людина, яка перебуває на відповідній посаді, змушена вступати у такі стосунки.

2. *Неформальні або неофіційні* – ґрунтується виключно на симпатіях чи антипатіях людей.

3. *Ділові* – вид стосунків, який складається у результаті спільної роботи одного колективу або організації. Спілкування в ділових стосунках відбувається у межах визначених завдань спільної справи та установок керівництва закладу.

4. *Особисті* – стосунки між близькими людьми, не підкріплені документально, не мають офіціозу. В основі особистих відносин лежать почуття. Є такі види: *інтимні, дружні, товариські, знайомства*.

5. *Раціональні* – в їх основі лежить розрахунок, користь, передбачувана вигода.

6. *Емоційні* – ґрунтуються на емоціях, не на об'єктивній інформації.

7. *Субординаційні* – нерівноправні стосунки, до таких належать стосунки керівників і підлеглих.

8. *Паритетні* – стосунки, які побудовані на рівноправності.

Види взаємодії у міжособистісних стосунках

а) *співробітництво* — взаємодія, за якої задовольняються обопільні інтереси, використовуються принципи паритету, добровільності, взаємовідповідальності і допомоги;

б) *суперництво* — боротьба учасників взаємодії за реалізацію своїх інтересів, утвердження своєї позиції;

в) *домінування* — взаємодія, за якої відбувається підкорення своїм інтересам інтересів суб'єкта спілкування, використовуючи його слабкість.

Практичне заняття 2

Тема. Сприйняття і розуміння в міжособистісних стосунках

Мета: ознайомлення з механізмами сприйняття іншої особи в міжособистісних стосунках, аналіз стереотипів спілкування та опанування техніками самопрезентування у взаємодії з іншими.

План

1. Механізми міжособистісного сприйняття. Соціальна перцепція.
2. Стереотипи спілкування.
3. Міжособистісне розуміння.
4. Особистий вплив, влада, лідерство.
5. Самоподання/самопрезентація.

Рекомендована література

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ, 2006.
2. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування : навч. посіб. / уклад.: Гошовська В. А. та ін. Київ : К.І.С., 2016. 130 с.
3. Психологія спілкування: навч. посіб. / Л.Савенкова, В.Сгадова, Л.Борисенко та ін. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

Індивідуальні завдання

1. На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.
2. Підготувати і організувати з групою вправу «Казка на новий лад». Оберіть казку (наприклад, «Колобок»), розподіліть ролі. Організуйте розповідь казки від імені героя. В основі вправи – прийом «поставити себе на місце іншого». Проаналізуйте свою поведінку в ролі Іншого.

Практичні завдання

1. Опрацювати методичні матеріали і побудувати блок-схему.
2. Підготувати інформацію (приклад) про стереотипи сприйняття та обговорити з групою.
3. Підготувати самопрезентацію своєї особистості (до 5 реплік) у таких сферах: робота з дітьми, інтереси/захоплення, менеджер/управлінець.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Таблиця 1

Формування першого враження про людину

Механізм	Перше враження (образ)
<i>Стереотипізація:</i> - схильність сприймати людей схематично, на основі попереднього досвіду, без роздумів і врахування реальності. <i>Стереотипи:</i> <i>професійні:</i> вчителі повчають, бухгалтери – педантичні, продавці –	<i>Залежить від:</i> - особливостей людини, яка сприймає (уявлення, судження про себе, людей, світ, ерудованість, спогади і плани на майбутнє); - розуміння ситуації спілкування (у реальних умовах необхідно знати, як людина поводить себе загалом, як

застосовують обман; <i>національні</i> : німці – педантичні, естонці – повільні, українці – гостинні, французи – легковажні, італійці – темпераментні; <i>вікові</i> : молодь – легковажна, нерозсудлива, старі люди – буркотливі, критичні, люблять повчати	поводитиметься в новій ситуації, якої поведінки чекати від неї в конкретних умовах за визначеного контексту, умов, завдань, цілей); - особливостей того, кого сприймають (зокрема, його самопрезентації суб'єктові спілкування)
--	--

Типові помилки першого враження

Фактор переваги	Фактор привабливості	Фактор ставлення до нас
людина, яка перевершує спостерігача за одним важливим параметром, оцінюється ним вище й за іншими значущими параметрами	якщо людина нам подобається (зовні), то ми схильні її переоцінювати за особистісними якостями; і навпаки, непривабливих людей ми схильні недооцінювати в цілому	ті люди, які до нас добре ставляться, здаються нам значно кращими за тих, хто ставиться до нас погано

Психологічними механізмами сприйняття і розуміння у процесі міжособистісного спілкування є ідентифікація, емпатія і рефлексія (табл.2).

Таблиця 2

Механізми сприйняття знайомих людей

Ідентифікація	Емпатія	Рефлексія
Ототожнення себе з іншою людиною – постановка себе на місце іншої людини і визначення, як би я діяв у подібних ситуаціях	Емоційне розуміння людиною людини – емоційне співчуття іншій людині, емоційний відгук на її переживання	Усвідомлення особою того, як вона сприймається іншим суб'єктом взаємодії

Практичне заняття 3

Тема. Формальне і неформальне спілкування в колективі, його особливості. Вербальна комунікація

Мета: проаналізувати роль різних видів комунікацій у закладах освіти, з'ясувати особливості вербальної комунікації в налагодженні міжособистісних стосунків та принципи і норми, на яких вона ґрунтується; формувати вміння обрати стратегії комунікації залежно від умов взаємодії.

План

1. Інтерактивна сторона міжособистісних відносин і комунікація. Види комунікацій.
2. Мовна (вербальна) комунікація. Мовлення і взаєморозуміння.
3. Особливості вербальної комунікації в соціально орієнтованому спілкуванні.
4. Принципи і норми вербальної комунікації в міжособистісних відносинах.
5. Способи комунікативного впливу: переконування та навіювання.

Рекомендована література

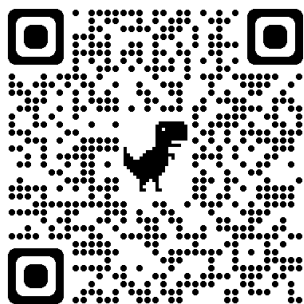
1. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ, 2006. 257 с.
2. Етика ділового спілкування: навч. посібн./за ред. Т.Гриценко, Т.Щенко, Т. Мельничук. Київ, 2007.
3. Лутаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура: навч. посібн. Харків: НФаУ, 2013. 156 с.
4. Томан І. Мистецтво говорити. Київ, 1989.
5. Чмут Т., Чайка Г. Етика ділового спілкування. Київ, 2003.

Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Опрацюйте інформацію щодо міжособистісних стосунків, їх категорій, рівнів, ознак здорових стосунків, створіть тези/схеми з поясненням



<http://lft.multycourse.com.ua/ua/page/22/96>

3. Підготуйте і виголосіть невеликий текст про себе, використовуючи метод самопрезентації, щодо своїх вербальних здібностей, умінь, прагнень.

4. Поміркуйте, визначте і обговоріть з групою помилки/категорії помилок, які трапляються у вербальній комунікації.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Види комунікацій

• *За обсягом і місцем отримання* інформації виокремлюють організаційні та міжособистісні комунікації.

Організаційні комунікації є зовнішні (поза організацією) та внутрішні (усередині організації).

Зовнішні – пов'язані з контактами і взаємодією з зовнішнім середовищем: спілкування зі споживачами через рекламу, формування позитивного іміджу на регіональному, загальнодержавному, міжнародному рівнях, ін.

Внутрішні – комунікації між підрозділами і структурними частинами. Інформація може надаватися у горизонтальному та вертикальному вимірах.

Міжособистісні комунікації – прямий міжособистісний обмін інформацією (усне і письмове мовлення), більш вільна від формалізованих способів, що регламентують стиль і форму повідомлення.

Особливості міжособистісної комунікації:

- єдиний комунікативний простір;
- активний обмін інформацією;
- спільна комунікативна діяльність.

• *За напрямом* – вертикальні й горизонтальні комунікації.

Вертикальні – передавання та обмін інформацією між керівниками і підлеглими, або підрозділами.

Горизонтальні – обмін інформацією, наради керівників, збори виконавців, гуртки колег, поодинокий обмін інформацією між колегами.

За відправником: формальні й неформальні комунікації.

Формальна (офіційна, організована) комунікація – поширення спеціально підготовленої інформації із використанням технічних засобів (телебачення, радіо, преса, реклама тощо) з метою впливу на установки, поведінку, думки людей. Сюди належить також офіційні повідомлення до органів управління в ієрархічній структурі, відповідно до посадових інструкцій, формальних правил чи норм, юридично закріплених і прийнятих в організації.

Неформальні комунікації пов'язані з міжособистісним спілкуванням, мають неофіційний характер. Підтримуються через канал чуток. Чутки є достовірні/недостовірні, чутки-бажання, агресивні та ін.

Табу – культурні норми, які впливають на сприйняття інформації і мають заборонний характер.

Види табу:

- мовні – заборона вимовляти окремі слова та/чи словосполучення;
- контактні – заборона будь-яких видів комунікацій між особами;
- тематичні – заборона обговорювати окремі теми.

Стереотипи – стійкі, нерідко спрощені, стандартні думки про соціальні групи, окремих осіб.

Види стереотипів: позитивні, негативні, нейтральні, особисті, гендерні, сімейні, соціальні та ін.

За формою комунікації є вербальні й невербальні.

Вербальна комунікація використовує людську мову, включає усну і письмову комунікацію.

Невербальною є комунікація з допомогою жестової мови, міміки, пантоміміки та інших семіотичних засобів (за виключенням мовних).

Практичне заняття 4

Тема. Невербальні засоби міжособистісної комунікації

Мета: ознайомлення здобувачів освіти із невербальними комунікативними компонентами та їх роллю у міжособистісних стосунках у закладі освіти

План

1. Роль і функції невербального спілкування.
2. Кінесичні особливості невербального спілкування: жести, пози, хода.

Міміка.

3. Міжособистісний комунікативний простір. Проксеміка.
4. Роль мови жестів у педагогічному процесі.

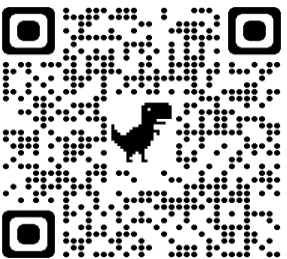
Рекомендована література

1. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі: навчальний посібник. Житомир: “Бук-Друк”», 2021, 100 с.
2. Етика ділового спілкування: навч. посібн./за ред. Т.Гриценко, Т.Іщенко, Т.Мельничук. Київ, 2007.
3. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ, 2014. 289 с.
4. Малкова Т.М. Візуальна психодіагностика. Київ, 2018. 132 с.
5. Психологія спілкування: навч. посіб. / Л.Савенкова, В.Сгадова, Л.Борисенко та ін. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.
6. Руль Ю. В., Мартинова Т.О. Психологія профайлінгу: навч. посібн. Київ, 2018. 236 с.

Індивідуальні завдання

1. На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити **тест** (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Опрацюйте інформацію щодо міжособистісного простору, створіть тези/схеми з поясненням		https://studentam.net.ua/content/view/3473/97/
---	---	---

2. Підготуйте приклади (фото/рисунок/описи) використання різних видів невербального мовлення. Обговоріть їх зі студентами групи у формі гри/круглого столу/тощо.

3. Аналіз невербального мовлення за відеозаписами

Відшукати і переглянути в Інтернеті виступи відомих діячів, політиків, служителів культури чи інших відомих осіб, попередньо вимкнувши звук. З'ясувати, які невербальні сигнали вони використовують. Визначити, які з цих сигналів є довірливими, а які підготовленими заздалегідь. Надати відео/посилання для перегляду й аналізу групі.

4. Виконання вправи «Разом, але мовчки»

1. Об'єднатися у невеликі групи, сісти в коло. Дати завдання групі виконати спільну роботу: намалювати плакат, скласти пазли, виліпити виріб із глини чи пластиліну, не спілкуючись при цьому з допомогою мови.

2. Виконати завдання і представити результати спільної праці.

3. Надати відповіді на запитання: чи легко було працювати мовчки? Як узгоджувати свої дії, Які способи спілкування використали? Чи отримали позитивні емоції від процесу виконання роботи?

5. Виконання вправи «Невербальні етюди»

Доцільно об'єднати учасників у кілька груп. Кожній групі пропонується картка з темою етюду, який група повинна розіграти перед іншими учасниками упродовж 5 хв.

Теми етюдів: 1) ділова зустріч; 2) конфлікт між педагогом і батьком/ами, інші за тематикою професійної діяльності.

Обговорення:

Чи відчували труднощі у процесі виконання завдання? Чи складно було відгадувати/показувати?

Які почуття виникали в процесі виконання вправи?

Чим ця вправа виявилася складнішою за попередню?

Практичне заняття 5

Тема. Бар'єри та труднощі міжособистісного спілкування: дефіцитне, дефектне, деструктивне

Мета: проаналізувати труднощі, які найчастіше виникають у міжособистісних відносинах, обговорити способи, прийоми їх поведінки з метою їх усунення.

План

- 1.Труднощі відносин. Дефіцитне спілкування.
2. Дефектне спілкування.
3. Деструктивне спілкування.
4. Бар'єри у спілкуванні.
- 5.Невербальне мовлення під час подання неправдивої інформації.

Рекомендована література

1. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навч. посібник. Івано-Франківськ, 2015. 160 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ, 2006.
3. Культура відносин у військовому колективі. Порадник командирів: метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: ФОП Маслаков Р.О., 2021. 121 с.
4. Психологія спілкування: навч. посіб. / Л.Савенкова, В.Сгадова, Л.Борисенко та ін. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Вправа «Спілкування на тему «Страхи і переживання»»

Упродовж 5 хв. поспілкуйтеся з іншим учасником на тему «Мої страхи і переживання». Намагайтеся спілкуватися так, щоб не виникало пауз. Проаналізуйте, легко чи складно було виконувати це завдання, чому? Результати аналізу запишіть у таблицю.

<i>Легко чи складно було Вам спілкуватися на визначену тему?</i>	
<i>Чи виникали і які труднощі у процесі спілкування?</i>	
<i>Які емоції виникали у вас під час комунікації?</i>	

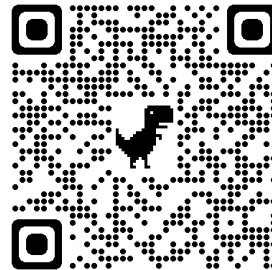
2. Прочитайте інформацію про дефектне спілкування, оберіть головні положення:

http://pedagogikaua.blogspot.com/2016/12/blog-post_99.html



3. Прочитати інформацію про невербальні знаки людини під час виголошення неправди, законспектувати/укласти тези. Обговорити в групі.

<https://central-ua.tv/news/30300/>



4. Вправа „Позитивні реакції”

Складіть максимально повний перелік своїх негативних реагувань у конкретних ситуаціях. Наприклад, „Я нервуюся в присутності інших”, „Мене пригнічує моя самотність у класі”. Підберіть антивислови вказаним.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Труднощі спілкування – ускладнення, суперечності, які виникають у спілкуванні людей. У міжособистісних стосунках труднощі у спілкуванні можуть виникати через ряд чинників, які пов’язані з компетентністю суб’єкта спілкування, відсутністю позитивної мотивації щодо результативності спілкування, через несформованість відповідного рівня культури взаємин (брак тактовності, коректності, зухвалість, заздрість, необ’єктивність, амбітність, зарозумілість, нестриманість тощо).

Труднощі у спілкуванні виникають ненавмисно, супроводжуються внутрішнім напруженням, невдоволеністю процесом спілкування, негативними емоціями. Психологічно труднощі пов’язані з особистісним фактором, мотиваційно-змістовою стороною спілкування і включає в себе, з одного боку, відчуженість й аутичність, з іншого – надмірність, беззмістовність спілкування. Йдеться про невміння встановлювати контакт. Процесуально труднощі залежать від комунікабельності людини, тобто від її вміння володіти соціальною стороною контакту – дотримуватися соціальних норм, уміти висловити співчуття, „вписатися” в розмову.

Види труднощів у взаєминах з іншими:

1) *Операційні* – виникають через недостатню сформованість умінь і навичок спілкування з іншими: невміння встановлювати і підтримувати взаємини з іншими, недостатнє володіння діяльними навичками і вміннями у взаєминах;

2) *мотиваційні* – виникають у зв'язку з тим, що особа орієнтована не стільки на взаємини з іншими, скільки прагне самоствердитися, ігноруючи інтереси інших, виявляючи низький рівень культури поведінки.

Дефіцитне спілкування

В основі таких труднощів спілкування, як самотність, аутичність і відчуженість, лежить дефіцит довірливого спілкування.

Самотність – це епізодично гостре відчуття неспокою і напруги, пов'язане з прагненням людини мати стосунки дружби або інтимні.

Типи самотності:

- 1) *космічна* – співвіднесеність людини зі світом і природою, самовідчуження;
- 2) *культурна* – втрата зв'язку з культурною спадщиною, розрив поколінь;
- 3) *соціальна* – відторгнення значущою групою, результатом може бути відторгнення і депресія;
- 4) *міжособистісна* – невдоволеність сформованими стосунками.

Особи з дефіцитом спілкування, можуть потрапити до категорії *аутичних і відчужених* людей.

«**Аутизм**» (грец. *autos*) перекладається як «сам».

Термін «**аутизм**» позначає хворобливий розвиток, **аутичність** – властивість особистості, яка виявляється поза нормою.

Аутизм – складний, часом хворобливий стан особистості, для якого характерні надмірна самозаглибленість, відсторонення від контактів з оточуючими, відчуженість, занурення в світ власних переживань. Ця риса впливає на усю сферу контактів людини, при цьому дефіцит спілкування може бути частково вимушеним і неминучим. Разом з тим, для поведінки особи з аутизмом властиві компенсаторні механізми, що за сприятливих умов дає змогу їй адаптуватися в соціальному середовищі.

Відчуженість – розрив з найближчим оточенням, перебування поза соціальними зв'язками, на особистісному рівні відчуття безсилля перед щоденними проблемами, безглуздості подій, які відбуваються; почуття апатії, схильність до печалі, байдужість до групової роботи та ін.

Аномія як один із станів відчуженості – стан дезорганізації особистості внаслідок дезорієнтації. Може виникнути через конфліктну соціальну ситуацію або ситуацію, за якої норми або вимоги є суперечливими. Формує почуття безцільного існування, почуття своєї нікчемності, непотрібності, що може спричинити жорстокість, байдужість та асоціальність поведінки людини.

Дефектне спілкування – неповноцінне спілкування, заважає встановленню довірливості, щирості, близькості у стосунках, не спілкування, яке частіше проявляється у міжособистісних відносинах.

Деструктивне спілкування містить такі форми взаємодії, як замовчування інформації, небажання спілкуватися, мовчання у відповідь на звернення.

Практичне заняття 6

Тема. Маніпулятивні впливи та способи захисту

Мета: розглянути види маніпуляцій у міжособистісних стосунках, з'ясувати окремі прийоми протистояння маніпулятивному впливу.

План

1. Маніпулятивне спілкування.
2. Види маніпуляцій у спілкуванні.
3. Почуття сорому, провини і страху під час маніпуляції.
4. Прийоми захисту від маніпулятивного впливу.

Рекомендована література

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ, 2006.
2. Гавриловська К.П. Методичні рекомендації з курсу «Психологія впливу та протидії маніпуляціям». Житомир, 2018. 53 с.
3. Культура відносин у військовому колективі. Порадник командира : метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: ФОП Маслаков Р.О., 2021. 121 с.
4. Савенкова Л., Сгадова В., Борисенко Л. та ін. Психологія спілкування: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Аналіз ситуацій

Прочитайте описи різних ситуацій, охарактеризуйте застосовані в кожній ситуації метод/методи впливу або переконання (до прикладу: звернення до емоцій, когнітивний дисонанс, тактика «нога в дверях», позитивна/негативна психологія, нечіткі формулювання, груповий тиск).


1) Нарада у відділі освіти триває 2 год. Розглядається конфліктний випадок між завучем школи та учнем-старшокласником. Присутні батьки інших учнів школи. Батьки схиляються до думки, щоб визнати винним завуча школи. Завідувач відділу освіти, який розглядає цю ситуацію, вважає, що провина не лише педагога, а й учня. Однак присутні стомилися і прагнуть чим швидше цю справу закінчити. Вони не хочуть слухати аргументи керівника відділу освіти. _____

2) У Тетяни дзвонить телефон. Вона приймає дзвінок і чує: «Вітаю. Рекламно-торгова компанія проводить лотерею. Якщо Ви надасте правильну відповідь на наше запитання, то виграєте цінний приз. Чи готові взяти участь у лотереї?» Пропозиція зацікавила Тетяну, і вона дає згоду. У неї запитують: «Якого кольору лимон?» Тетяна відповідає: «Жовтого». Той, хто телефонує, вигукує: «Правильно!». Потім запитує її прізвище, з'ясовує, де вона працює, які читає книги, які довідкові видання вона має. Після цього чоловік урочисто повідомляє, що правильно відповівши на запитання, Тетяна виграла право

підписки на тритомну «Енциклопедію домашнього господарства» за пільговою ціною – усього за 430 гривень. _____

3) По телевізору надається рекламне оголошення: «Згадайте, як ніжно пахли руки вашої бабусі, якими м'якими і приємними вони були. Ось уже кілька століть жінки користуються кремом «Ніжна троянда». Його запах – це запах доброти і ніжності. І він удвічі ефективніший від звичайного крему».

3) Олександр, у минулому вчитель історії, заснував Фонд збереження архітектурних пам'яток. Під час зустрічі зі своїм приятелем він говорить: «Та що ж, друже, тобі все нецікаво. Що тобі до нашої історії, до того, що з нею творять бездушні люди? Ти ж навіть і не бачив отих чудових архітектурних споруд, які знесли, щоб побудувати ці жахливі багатоповерхівки! Скільки витрачено грошей, щоб зруйнувати наше минуле. І що? Тобі все байдуже! Який сенс звертатися до тебе за хоча б невеликим пожертвуванням у наш фонд?» _____

2. Прочитайте інформацію та випишіть прийоми протидії маніпулятивному впливу	 https://stud.com.ua/27309/psihologiya/manipulyativni_priyomi_psihologichnogo_harakteru_psihologichni_priyomi#google_vignette
---	---

3. Прочитайте статтю про маніпуляції, види, почуття під час маніпуляцій. Виберіть приклади маніпуляцій: https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/simple-words/283921-scho-tobi-treba-yak-zrozumiti-kolitoboyu-manipulyuyut		4. Випишіть види маніпулятивного впливу: https://pidru4niki.com/2015080265812/menedzhment/manipulyativniy_vpliv_zahist_vid_nogo
---	---	--

5. Перегляньте тренінг та оберіть вправи для формування умінь протистояння маніпулятивним впливам. Проведіть зі студентами групи	https://bit.ly/3qxP13r
---	---

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Маніпуляція – найбільш розповсюджений у сучасному світі вид відносин між людьми.

Практично кожна людина є маніпулятором, незалежно від того, як вона прагне взаємодіяти з іншими: з користю чи безкорисливо. Людина помічає чужі недоліки і використовує їх для своїх цілей: грає на почутті обов'язку іншого, на емоціях, на любові тощо. Несвідомі маніпуляції мало шкідливі, але існують маніпуляції, які можуть знищити особистість і її спокійне життя. Від таких маніпуляцій потрібно вміти захищатися.

Способи захисту від маніпуляцій:

1) *Усунення фактора, який намагається використати маніпулятор.*

2) *Не продукувати емоції, які намагається викликати маніпулятор.*

Найчастіше маніпулюють почуттям провини, боязні, невпевненості, сорому, небажанням видатися в очах інших поганим. Потрібно вести розмову спокійно, підтримувати внутрішній баланс, говорити по суті, вести розмову з використанням фактів, аргументів, а не емоцій. Тому не варто дозволяти своїм емоціям керувати вами, намагатися підтримувати внутрішній баланс і почувати себе спокійно.

3) *Не «переходити на особистості».* Це спосіб маніпуляції, коли людину виводять із рівноваги, провокують на поведінку з вираженням емоцій і почуттів, які вона не спроможна контролювати. Така ситуація відбувається, коли інша людина звинувачує, критикує, принижує, ображає, намагаючись у відповідь викликати емоції (агресію). У такому стані людиною легше маніпулювати й отримати бажаний результат.

4) *Дотримуватися власних прагнень, бажань, цілей, яких хочете досягти.*

Легко маніпулювати людиною, яка не знає, чого хоче, не має чітких цілей, не має вираженого ставлення до відповідного явища, обставини, події. У такому разі маніпулятор сам визначає «жертві» вектор дій і провокує її на поведінку, вигідну маніпулятору.

Практичне заняття 7

Тема. Конструктивне подолання конфліктних ситуацій у закладі освіти

Мета: сприяти усвідомленню здобувачами негативної дії конфліктів для особистості й взаємин, засвоїти способи раціональної поведінки у конфліктних ситуаціях.

План

1. Причини виникнення конфліктів.
2. Типи та форми прояву міжособистісних конфліктів.
3. Особливості конфліктної поведінки представників різних стилів/ типів мовлення.
4. Асертивна поведінка як уміння відстояти себе у міжособистісних сосунках. Навички запобігання ескалації та розв'язання конфліктів.
5. Розв'язання та профілактика педагогічних конфліктів.

Рекомендована література

1. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навч. посібник. Івано-Франківськ, 2015. 160 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ, 2006.
3. Культура відносин у військовому колективі. Порадник командирів: метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: ФОП Маслаков Р.О., 2021. 121 с.
4. Психологія спілкування : навч. посіб. / Л.Савенкова, В.Сгадова, Л.Борисенко та ін. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

Індивідуальні завдання

1. На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

2. Опрацювати матеріали та підготувати міні-тренінг зі студентами групи щодо запобігання конфліктів:

<https://bit.ly/3qCrfTS>

<https://bit.ly/3B8mPJl>

Практичні завдання

1. Опрацювання теоретичного матеріалу

А) Опрацюйте матеріал і запишіть типи особистостей з конфліктною поведінкою:

<https://studentam.net.ua/content/view/3449/97/>



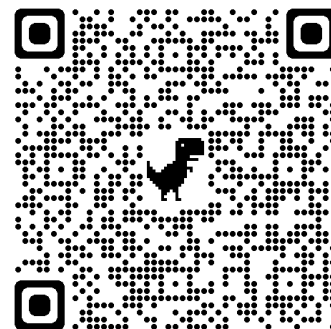
Б) Опрацюйте матеріал щодо асертивності у стосунках, сформулюйте тези:

<http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/99#3>



В) Опрацюйте матеріал щодо запобігання ескалації та розв'язання конфліктів та підготуйте блок-схему: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/101>

2. Опрацювати за QR-кодом джерело: *Управління закладами освіти: теорія, історія, практика : колективна монографія [Безлюдна Н. В., Бойченко В. В., Бялик О. В., Гагарін М. І. та ін.]. Умань: Візаві, 2020 на с. 162-173 (Формування у майбутніх менеджерів освіти конфліктологічної компетентності, О.Коберник, С.Котловий) і виконати завдання:*



І. Створити конспект/блок-схему опрацьованого матеріалу, включивши такі питання:

- Конфліктна ситуація.
- Організаційний, виробничий, міжособистісний конфлікт.
- Типи конфліктів (М.Дейч).
- Внутрішньоособистісний конфлікт.
- Рівні конфлікту.

<https://bit.ly/3RryEmU>

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Причинами виникнення педагогічних конфліктів у взаємодії «вчитель — учень», «вчитель — учні» є такі:

- нездатність педагога прогнозувати поведінку учнів;
- намагання вчителя будь-якими засобами зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу учня (наприклад, вживання виразів низького стилю: «розвісив вуха», «роззявив рота», «вештаєшся», «що ти верзеш?») та ін.
- оцінювання вчителем особистості учня, а не конкретного вчинку учня (наприклад, вживання характеристик: «роззява», «дурень», «нахаба», ін.);
- суб'єктивізм учителя у сприйнятті вчинку учня, недостатня інформованість про його мотиви;
- намагання суворо покарати учня, мотивуючи це тим, що зайва суворість не завадить;
- невміння спрогнозувати наслідки необ'єктивного оцінювання вчинків дітей;
- нездатність до самоконтролю (роздратованість, знервованість, нетактовність, грубість, мстивість, самовдоволеність, безпорадність та ін.);
- недостатність педагогічних здібностей;
- незадовільна організація роботи у педагогічному колективі;
- застосування покарання без урахування позиції учнів.

Практичне заняття 8

Тема. Стиль спілкування як характеристика міжособистісних відносин.

Мета: розглянути рівні, стилі спілкування, особливості поведінки педагогів з різними стилями спілкування, проаналізувати форми маніпулятивного спілкування у професійній сфері.

План

1. Рівні спілкування.
2. Типи/Стилі спілкування.
3. Форми маніпулятивного спілкування у професійній сфері.
4. Типи педагогів у спілкуванні.

Рекомендована література

1. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навч. посібник. Івано-Франківськ, 2015. 160 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ, 2006.
3. Культура відносин у військовому колективі. Порадник командирів: метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: ФОП Маслаков Р.О., 2021. 121 с.
4. Психологія спілкування: навч. посіб. Л. Савенкова, В. Сгадова, Л. Борисенко та ін. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

<p>1. Прочитайте інформацію на запропонованій сторінці та випишіть типологію «важких» людей</p> <p>https://vcf.vn.ua/stres-spilkuвання-prichini-oznaki-sposobi-podolannya/</p>	
<p>2. Опрацюйте інформацію щодо рівнів і стилів спілкування, обговоріть їх:</p> <p>http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/816/29/</p>	

3. Гра «Душа компанії». Підготуйте картки (10x7) із назвами стилів спілкування на внутрішній стороні. Зовнішню сторону оформіть малюнком,

наклейкою тощо. Оформлення карток має бути однаковим. Використайте їх під час обговорення.

4. Розглянути механізми взаємовпливу в міжособистісних стосунках та ілюструвати їх прикладами.

Імітація	Переконання
Навіювання	Симпатії
Конформність	Антипатії

5. Виконати вправу «Коло довіри». З'ясуйте коло власної довіри. З цією метою накресліть на аркуші паперу коло, помістіть себе у центр кола та запишіть довкола імена рідних і близьких Вам людей, дотримуючись відповідної відстані за ступенем Вашої довіри до цих людей. Поміркуйте над тим, чому обрано саме такі відстані для конкретних осіб і чи варто щось змінити у стосунках із ними.



МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Механізми культури спілкування:

- комунікативні установки (передбачають наявність бажання спілкуватися на гуманістичному рівні), які можна відобразити у твердженні: «**я хочу це робити**»;
- знання про засади, механізми, стратегії, форми спілкування (передбачають уявлення про етичні норми спілкування, його психологію), що можна репрезентувати у такому твердженні: «**я знаю, як це робити**»;
- вміння застосовувати набуті знання з урахуванням конкретної ситуації, яку можна сформулювати так: «**я вмію це робити**».

Типи вчителів у спілкуванні:

а) за рівнем активності:

Проактивний – ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями, його настанова змінюється відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети.

Реактивний – також гнучкий у своїх настановах, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці диктують характер його спілкування з класом. У нього розпливчасті цілі та відкрито пристосовницька поведінка.

Надактивний – схильний до гіпертрофованих оцінок своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування. На його думку, коли учень активніший від інших – він бунтар і хуліган, а коли пасивніший – ледар і нероба. Вигадані ним же оцінки змушують такого вчителя діяти відповідним чином: він час від часу впадає в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам реальних учнів.

б) за інтенсивністю комунікації:

- наполегливі комунікатори;
- пасивні комунікатори;
- агресивні або пасивно-агресивні комунікатори.

Стилі спілкування відповідно до стилів поведінки:

Авторитарний стиль спілкування характеризується диктатом, негативним ставленням до позиції партнера, неприйняттям ініціативності, дискусійних обговорень проблем. Авторитарні люди надають перевагу безапеляційним судженням («До кого я звертаюсь!», «Замовкніть!», «Запам'ятай раз і назавжди» та ін.).

Демократичний стиль спілкування передбачає обопільну активність, взаємоповагу учасників комунікативного процесу.

За піддатливого стилю спілкування людина постійно потребує підтримки, виявляє невпевненість у собі.

Агресивному стилю спілкування властиве прагнення досягти успіху за допомогою жорсткого контролю над суб'єктами комунікативного процесу, нехтування моральними нормами.

Драматичний (афективний) стиль орієнтований на пристосування до почуттів і потреб співрозмовника, досягнення міжособистісної гармонії, характеризується перебільшеним емоційним забарвленням повідомлення.

Відчужений стиль спілкування властивий тому, хто прагне зберегти емоційну дистанцію, особистісну незалежність.

Альтруїстичний стиль ґрунтується на безкорисливій допомозі іншим людям, прагненні заохочувати співрозмовника до спілкування.

Спокійний стиль спілкування спрямований на зниження тривожності у комунікантів.

Екзальтований стиль властивий надміру емоційним особам, схильним до частого використання невербальних засобів спілкування.

Точний стиль ґрунтується на прагненні дотримуватися логічної послідовності, максимальної коректності у повідомленні.

Відкритий стиль спілкування характеризується безпосереднім вираженням позицій, думок, емоцій тощо.

Вимоги до педагогічного спілкування – «шість Е»:

- ерудиція;
- енергія;
- емоційність;
- експресивність;
- етика;
- естетика.

Форми маніпулятивного спілкування в професійній, діловій сферах:

«*А слабо тобі...*» має за мету спровокувати людину до вчинку, на який би вона сама не наважилася;

«*Мавпа на шиї*» – поширена у системі «керівник – підлеглий»: наприклад, керівник доручає співробітнику завдання, а той, замість його виконання, звертається за допомогою до керівника, супроводжуючи своє прохання удаваною безпорадністю та компліментами. У результаті керівник сам виконує роботу;

«*Мене розривають на шматки*» – співробітник/колега бере на себе багато справ і коли від нього очікують результати, він нарікає на надмірну завантаженість;

«*Товстошкірий*» – цю маніпуляцію, зазвичай, розігрують учні, студенти, вдаючись до уїдливих реплік, розраховуючи на емоційну нестриманість викладача. На його зауваження «товстошкірий» не реагує, доки викладач не втратить рівновагу. Тоді маніпулятор демонстративно підводиться і залишає аудиторію: «Я не маю наміру вислуховувати ваші образи».

«*Не з твоїми можливостями*» – провокативна маніпуляція, покликана спонукати людину виконувати відповідні дії для збереження власної гідності.

Найкращим захистом від маніпулювання є ігнорування його, застосування контрманіпулятивної тактики – удавано не помітивши маніпуляції, розпочати зустрічну гру, продемонструвавши маніпулятору свою психічну і моральну вищість. Наприклад, у ситуації: «А тобі слабо...?» доречно дати відповідь: «А тобі? Якщо ні, то сам зроби це».

Практичне заняття 9

Тема. Технології ефективної міжособистісної комунікації

Мета: з'ясувати правила та принципи ефективної міжособистісної комунікації, розглянути окремі прийоми для налагодження позитивних стосунків.

План

1. Сутність і функції ефективної комунікації.
2. Правила активного слухання.
3. Навички і максими комунікації.

Рекомендована література

1. Васиньова Н. Комунікативні технології управління закладом освіти: посібн. Старобільськ: Держ. закл «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. 238 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ.2006.
3. Гузар О. Комунікативне лідерство керівників освітніх закладів: навч. посібник. Київ, 2016. 40 с.
4. Кучеренко І. А., Мамчур Л. І. Основи мовної комунікації: навч. посібн. Умань: Візаві, 2018. 270 с.

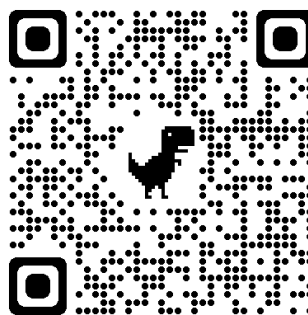
Індивідуальні завдання

1. На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.
- 2.Оберіть із запропонованого тренінгу вправи для ефективного спілкування і проведіть зі студентами групи (до 10 хв.): Тренінг «Ефективне спілкування». URL: <https://bit.ly/4c10Oxu>

Практичні завдання

1.Опрацюйте матеріал щодо ефективної комунікації та укладіть блок-схему

<http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/81#11>



2. Вправа «Розповідь про себе»

Поміркуйте про ситуації, в яких Вам потрібно буде надати коротку розповідь про себе. Упродовж 30 секунд навчіться розповідати про себе найбільш важливе. Це не може бути один текст на всі ситуації, залежно від ситуації Ви маєте модифікувати зміст розповіді. Головне пам'ятати, що якість самопрезентації впливає на результат у різних життєвих ситуаціях.

3. Виконання вправи «6 відповідей».

Поміркуйте і запишіть у таблиці по 6 відповідей на запитання у кожному блоці.

Шляхи формування гармонійних міжособистісних відносин

№ з/п	Назвіть відомі Вам джерела отримання інформації про гармонійні міжособистісні стосунки	№ з/п	Які дії закладу освіти сприяють оволодінню теоретичними знаннями щодо проблеми міжособистісних стосунків?	№ з/п	Які види діяльності в закладі освіти сприятимуть формуванню гармонійних міжособистісних стосунків?

4. Аналіз мотиваційних відео

Використовуючи мережу Інтернет, знайдіть відео для учнів, які б відображали проблему міжособистісних стосунків. Зазначте такі відомості:

- назва відео;
- ресурс, на якому його розміщено (посилання);
- проблема, яка розглядається у відео.

Практичне заняття 10

Тема. Вправи на розвиток ефективної комунікації

Мета: практично апробувати технології ефективної комунікації в групі, розглянути способи і прийоми ефективної комунікації для встановлення міжособистісних контактів.

План

1. Технології навіювання та переконання.
2. Техніки самопредставлення.
3. Прийоми аргументування.
4. Формула ефективного спілкування.

Рекомендована література

1. Васиньова Н. Комунікативні технології управління закладом освіти: посібн. Старобільськ: Держ. закл «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. 238 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ.2006.
3. Гузар О. Комунікативне лідерство керівників освітніх закладів: навч. посібник. Київ, 2016. 40 с.
4. Кучеренко І. А., Мамчур Л. І. Основи мовної комунікації: навч. посібн. Умань: Візаві, 2018. 270 с.

Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Філософський стіл «Проблеми практичного формування культури взаємин здобувачів освіти».

Завдання: утворити групи пошуку (організація засідання, формулювання питань, розробка практичних завдань (ситуацій, висловів тощо), оформлення), визначити групу аналітиків та опонентів для обговорення та дискутування основних проблем.

Питання для обговорення:

1. Мета, завдання і зміст формування культури стосунків.
2. Функції культури стосунків у колективі/групі.
3. Педагогічні умови виховання культури міжособистісних стосунків.

2. Ділова гра: Педагогічна рада: «Спільна діяльність учнів як одна з умов формування культури міжособистісних стосунків».

Питання для обговорення:

- 1) Види діяльності у позаурочній та позашкільній діяльності у межах клубів, секцій, гуртків, студій, їх виховний потенціал.
- 2) Творчий підхід до організації діяльності учнів.
- 3) Використання колективної творчої справи як один із способів налагодження стосунків учнів.

Етапи проведення гри

1. Підготовчий етап.

Створення груп кількістю по 4-5 чоловік, вивчення та підбір матеріалу з проблеми; обрання із складу групи доповідача, радника, аналітика.

У ході проведення гри із радників створюється творча група (висловлюють думки з приводу почутого, пропонують нові оригінальні вирішення проблеми, форми взаємодії тощо), група аналітиків (складає проєкт рішення, формулює висновки і пропозиції, підводить підсумки).

2. Обговорення теоретичних питань (1 і 2 питання).

3. Презентація та захист проєктів.

Представлення системи заходів Тижня культури у школі для учнів, програми роботи етичної студії, програми роботи міні-драмтеатру.

Презентація проводиться у оригінальній формі, творчо, з використанням схем, таблиць, ілюстрацій, музичним оформленням тощо.

4. Творча лабораторія.

Обговорення, доповнення, внесення пропозицій щодо нових форм діяльності.

5. Підбиття підсумків.

3. Ігрова процедура «Цінності мого життя»

Вибір теми обговорення (наприклад, «Гідність», «Повага», «Доброзичливість», «Дружба») підготовка програми виступу «Моя декларація» обмін змістом декларацій та пошук однодумців у групі «круглий стіл» мікрогруп-однодумців аналіз того, що відбулося.

Проведення ігрової процедури «Цінності мого життя» у студентській групі.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Методика контактної взаємодії вчителя і учня

(З книги: Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; за ред. І.А.Зязюна. Київ: Вища шк., 1997. С. 254-256)

І. Накопичення згоди. Завдання першого етапу взаємодії – нейтралізація настороженості, тривожності партнера, розвідувальний пошук спільних тем для розмови. Роздратований, брутальний, збуджений учень/учениця може провокувати вас на такий самий тон, але ваше завдання – підвести його до згоди, спочатку хоча б у розмові на якусь незначущу тему. Для цього потрібно ставити запитання, на які співрозмовник даватиме тільки позитивні відповіді. На цій стадії домагаються первинної співзвучності, збігу у висновках і судженнях. Про результати свідчить те, що паузи у розмові скоротилися, співрозмовник починає висловлюватися, зменшується самоконтроль за висловлюваннями.

ІІ. Пошук спільних інтересів. На цій стадії важливо знаходити і зважати на погляди, що збігаються, схожість позиції, однакові захоплення тощо. Вчитель нібито стає на один рівень із учнем/ученицею і доводить йому/їй, що вони можуть зрозуміти одне одного. Важливо виявити схильність і здатність до поступок (учень/учениця має переконатися, що дорослий може піти назустріч, якщо впевниться у його/її правоті), показати зацікавленість у тому, що хвилює і цікавить співрозмовника.

III. *Взаємне прийняття для обговорення особистих справ.* До початку цієї стадії спілкування вже має позитивне емоційне забарвлення і можна починати шукати міцніше підґрунтя для поглиблення стосунків. Тут важливо, щоб учитель показав, що незалежно від фактичного стану справ він беззастережно приймає ті позитивні якості, які співрозмовник собі приписує. Потрібно підвести співрозмовника до висновку, що спільними в них є не тільки інтереси, а й погляди, що їхні характери схожі.

IV. *Виявлення якостей, небезпечних для взаємодії.* На цій стадії настороженість учня/учениця послаблено, знято настільки, що він/вона вже може поділитися своїми тривогами щодо своїх негативних якостей, вдатися до самокритики (причому не тільки в безпосередній формі, а й опосередковано, ніби говорячи про інше). У нього/неї з'являється потреба розкритися цілковито.

V. *Реалізація способів індивідуального впливу і взаємної адаптації.* На цій стадії психологічне підґрунтя спілкування вже настільки міцне, що можна підступатися до реалізації тієї початкової мети, яку ставив перед собою ініціатор спілкування. Тепер він уже може відверто говорити про те, що потрібно учневі/учениці змінити в поведінці чи характері.

VI. *Погоджена взаємодія.* Лише тепер слід починати принципові дискусії з тих проблем, які були окреслені перед початком взаємодії. Установки нейтралізовано, взаємну довіру встановлено, виникла можливість прислухатися до доводів і наказів неупереджено, без нашарування впливу особистісних якостей та психологічних бар'єрів.

Практичне заняття 11

Тема. Гуманізація стосунків у інклюзивному освітньому середовищі

Мета: усвідомити важливість дотримання культури міжособистісних стосунків у взаєминах із дітьми з ООП, проаналізувати доцільні прийоми для роботи з такою категорією учнів, розв'язати педагогічні ситуації.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Командний підхід та етика стосунків з дітьми з ООП.
2. Прийоми педагогічної взаємодії в інклюзивному середовищі закладу освіти. Спонукальні прийоми.
3. Гальмівні прийоми у взаємодії з дітьми з ООП.

II. Обговорення та презентування практичних завдань.

Рекомендована література

1. Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.

1. Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посібн. Київ: Вид. група «А.С.К.», 2012. 192 с.

2. Навчальний курикулум з інклюзивної освіти: Теорія та методика інклюзивного навчання. Модулі 4-6 / уклад. Л. М. Сидорів. Івано-Франківськ: вид. Кушнір Г. М., 2020. 265 с.

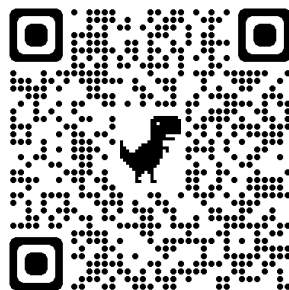
Індивідуальні завдання

На основі змісту лекції та методичних матеріалів розробити тест (10 питань з 4-ма варіантами відповіді) і виконати його зі студентами групи.

Практичні завдання

1. Опрацюйте матеріал щодо емпатії та інклюзивної освіти, укладіть тези:

<http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/98>



2. Проаналізуйте ситуації та надайте свої гіпотези для їх вирішення.

Ситуація 1

«Уявіть зимовий ранок, діти йдуть до школи, подвір'я якої вкрито товстим шаром снігу – і майданчик, і сходи, і пандус. Працівниця школи прибирає сніг

зі сходів, біля яких стоять і чекають учні. А один хлопчик на інвалідному візочку чекає біля пандусу. Він звертається до прибиральниці:

«Приберіть, будь ласка, пандус». На що працівниця відповідає: «Подивись, скільки учнів чекають, поки я приберу сходи, і лише ти один чекаєш, поки я приберу пандус. Спочатку я очищу сходи». «Якщо Ви приберете пандус, по ньому зможуть зайти до школи всі учні», – говорить хлопчик.

З виступу д. Донни МакГі-Річмонд (Канада)¹

Ситуація 2

«У класі навчається дівчинка зі зниженим слухом, яка користується слуховим апаратом. Вчитель характеризує її як дуже гарну ученицю. На уроці дівчинка активно працює, але не завжди відповідає на усні запитання вчителя. Вчитель іноді використовує прийоми роботи, які не доцільні у роботі з учнями з порушеннями слуху: ставить запитання, відходячи у кінець класу, де перебуває далеко від учениці та стоїть до неї спиною; щоб привернути увагу учнів, дає установку – «Я буду дуже тихо читати, а ви уважно слухайте». В класах, де є діти зі зниженим слухом, варто уникати таких форм роботи.²

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Дитину з ООП потрібно називати на ім'я або на ім'я та прізвище, як і інших дітей.

Недопустима термінологія у спілкуванні:

- *зменшувально-пестливі форми та форми, похідні від назв діагнозу, розладу чи порушення:* Даун, глухенький, аутик, візочник, тощо;
- *ізолювані прикметники:* сонячний, гіперактивний, особливий, інклюзивний;
- *знеособлене називання:* він, вона, той, цей, наш тощо.

Командою називають групу співробітників, яка досягла вищого рівня згуртованості, діє як єдина спільнота, де забезпечується ефективно досягнення результатів організації і задоволення особистих та соціальних потреб її членів.

Стадії згуртування в команді:

- 1) орієнтованість членів групи в соціальній ситуації, формування спільних ціннісних орієнтацій;
- 2) взаємоадаптація членів групи, закріплення позитивних взаємин між більшістю з них;
- 3) засвоєння всіма членами групи норм, правил, цілей, установок, а також перетворення групи в спільноту, яка діє узгоджено, тобто команду.

Соціально-етичні характеристики команди:

Соціально-психологічний клімат.

Ціннісно-світоглядна сфера

Рефлексивний діалог.

Парадигма гуманізму як основа інклюзії.

Відкритість міжособистісного спілкування

¹ Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. Київ: Вид. група «А.С.К.», 2012. С. 110.

² У тому ж джерелі, с. 158.

Практичне заняття 12

Тема. Розв'язування професійно орієнтованих ситуацій міжособистісної взаємодії у педагогічній діяльності

Мета: узагальнити зміст навчальної дисципліни, розглянути ситуації поведінки педагога у взаємодії з іншими суб'єктами освітнього процесу, проаналізувати їх та надати варіанти розв'язання.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Узагальнення змісту вивченого з навчальної дисципліни.
2. Розв'язування професійно орієнтованих ситуацій самоорганізації.

II. Обговорення та презентування практичних завдань.

Рекомендована література

1. Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. Київ: Вид. група «А.С.К.», 2012. 192 с.

2. Мирончук Н. Розвиток культури взаємин у старших підлітків: методичний посібник. Житомир: Полісся, 2007. 184 с.

Практичні завдання

1. Обговорення ситуацій спостережуваних взаємин

Підготуйте 3 описи спостережуваних у взаєминах з іншими ситуацій для обговорення.

2. Проаналізуйте ситуації та надайте свої гіпотези для їх вирішення.

Ситуація 1

Ви зранку прийшли до школи, побачили свого однокласника і приязно привіталися. Проте він, хоч і побачив вас, не відповів і вдав, що не помічає вас. Як ви розціните таку ситуацію і як будете діяти?

Ситуація 2

Вчитель запропонував учням відвідати музей, однак діти не виявили бажання йти. Проте вони не проти були б піти на екскурсію в інше місце. Про візит до музею було вже домовлено, і екскурсивод чекав на групу.

Що ви запропонуєте зробити вчителю? Як потрібно планувати позакласні заходи, щоб учні охоче брали в них участь?

Ситуація 3

Новий класний керівник зрозумів, що головні цінності класу – це наявність модного одягу.

З яких причин виникла така ситуація у класі? Коли і в чому було зроблено помилку? Як у такій ситуації діяти новому класному керівникові?

Ситуація 4

Учень 8 класу сором'язливий, знічується у розмовах з іншими, не наважується виступати на класних зборах, виховних годинах. Класний керівник домовився з іншими вчителями, щоб ті доручали йому невеличкі повідомлення,

консультуючи його з методики публічного виступу. Такі спроби поступово відроджували упевненість учня в собі.

Проаналізуйте ситуацію. У чому проявився особистісний підхід вчителя стосовно підлітка? Які методи роботи з таким учнем ви могли б запропонувати? Як зорієнтувати клас на допомогу цьому учневі?

Ситуація 5

Перед класною годиною до вчителя підійшла учениця класу і сказала, що Андрія на занятті не буде, оскільки між ним і Ігорем під час перерви виникла сутичка. Ігор сильніший учень, він вдарив Андрія, і той побіг додому із синцем. Вчителька розпочала класну годину.

Як вона повинна її провести? Чи варто цей інцидент обговорювати з усім класом? Що вчителька повинна сказати Андрієві, а що Ігорю?

3. Підготувати завдання для проведення гри „Акваріум”

Утворити групи. Завдання для груп: 1) визначити, які прояви поведінки негативно впливають на самопочуття інших людей; 2) визначити позитивні характеристики людської поведінки, які сприяють взаєморозумінню, хорошому самопочуттю, настрою. Виробити вимоги щодо поведінки школяра у взаєминах із іншими.

Завдання виконуються одночасно однією та іншою групою.

Представлення вимог та пояснення, чому обрали цю вимогу, яким чином вона сприяє покращенню взаємин між людьми.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Сутність культури міжособистісних стосунків, її значення для ефективного спілкування в закладі освіти.
2. Особливості культури стосунків у закладах спеціальної освіти.
3. Спілкування як основа міжособистісних стосунків. Комунікативна, перцептивна та інтерактивна сторони спілкування.
4. Сприйняття і розуміння у стосунках. Механізми міжособистісного сприйняття.
5. Стереотипи спілкування. Самоподання і самопрезентація.
6. Особливості культури мовлення в міжособистісному спілкуванні, принципи, правила, норми.
7. Роль і функції невербальної комунікації в міжособистісних стосунках. Позамовні засоби спілкування.
8. Уміння педагога керувати своєю поведінкою.
9. Порухення міжособистісного спілкування: деформації, бар'єри, дефіцит спілкування, відчуженість.
10. Деструктивне спілкування.
11. Маніпулятивна природа спілкування. Маніпуляція і культура спілкування в колективі.
12. Конфлікт у міжособистісних стосунках, умови запобігання та шляхи розв'язання конфліктних ситуацій.
13. Конфліктна ситуація, міжособистісний конфлікт, гендерний конфлікт, емоційний конфлікт, духовно-моральний конфлікт.
14. Форми прояву міжособистісних конфліктів: мобінг, босинг, булінг, харасмент.
15. Умови запобігання та шляхи розв'язання педагогічних конфліктів.
16. Цінності спілкування як основа ефективних міжособистісних стосунків.
17. Педагогічна етика та педагогічний такт.
18. Методи та прийоми ефективної комунікації.
19. Гуманізація стосунків у інклюзивному освітньому середовищі.
20. Прийоми педагогічної взаємодії в інклюзивному середовищі закладу освіти.
21. Гальмівні прийоми у взаємодії з дітьми з ООП.
22. Педагогічні умови використання прийомів педагогічного впливу з метою налагодження ефективних міжособистісних стосунків.

Критерії оцінювання відповіді студента на занятті

За шкалою університету	За шкалою ECTS	За національною шкалою	Критерії відповіді
90-100	A	Відмінно	Глибоко обґрунтований, логічний виклад навчального матеріалу; містить приклади, що свідчить про творче застосування матеріалу. Відповідь є стилістично та граматично правильною
82-89	B	Добре	Відтворення матеріалу є свідомим, повним; можливі деякі неточності в другорядному матеріалі. Відповідь обґрунтована, дещо порушена послідовність викладу. Відповідь є стилістично та граматично правильною
74-81	C		Відтворення матеріалу є свідомим, відповідь має окремі помилки. Порушено логіку викладення інформації, проявляється недостатня самостійність мислення. дещо порушена послідовність викладу; недостатньо проявляється самостійність мислення. Відповідь є стилістично правильною, містить незначні граматичні помилки
64-73	D	Задовільно	Відповіді студента властиве шаблонне використання теоретичного матеріалу під час виконання завдання, послідовність і логічність відповіді порушена. Самостійність мислення проявляється недостатньо, відсутні приклади практичного застосування матеріалу. Відповідь є стилістично правильною, містить невеликі граматичні помилки
60-63	E		Відтворюється лише частина матеріалу, відповідь містить помилки, судження необґрунтовані, недостатньою є самостійність мислення. Студент виявляє мінімальний рівень знань. Відповідь містить стилістичні та граматичні помилки
35-59	FX	Незадовільно	Несвідоме відтворення невеликої частини матеріалу з істотними помилками і прогалинами
0-34	F		Повне незнання матеріалу, нездатність його пояснити або відтворити частково

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Спілкування людей як представників груп (національних, вікових, професійних і т.д.) – це:

- а) соціально орієнтоване спілкування
- б) групове спілкування
- в) професійно орієнтоване спілкування
- г) референтне спілкування

2. Нереперентне використання мови з метою обміну почуттями або створення настрою товарищескості, а не для передачі інформації чи ідей – це:

- а) соціально орієнтоване спілкування
- б) невербальне мовлення
- в) фатична комунікація
- г) інтеракція

3. Процес свідомого прийняття оцінок, думок і стереотипів поведінки, що належать групі, – це:

- а). переконання
- б). конформність
- в) імітація
- г) нНавіювання

4. До якого виду належить конфлікт, який виникає через породження нестриманості, завищеної самооцінки, зарозумілості, емоційної нестійкості, надмірної вразливості педагогів:

- а) конфлікту сподівань
- б) фахового конфлікту
- в) ділового конфлікту
- г) конфлікту особистої несумісності

5. Встановіть відповідність між основними елементами мовленнєвої ситуації:

1	кількість учасників	А	офіційна чи неофіційна обстановка.
2	соціальний статус учасників	Б	один слухач, мала група, широка аудиторія
3	мета спілкування	В	рівні партнери: учень-учитель, людина старшого віку
4	характер контакту	Г	безпосередній контакт, спілкування на відстані
5	місце і характер спілкування	Д	обмін думками, повідомлення якоїсь інформації

6. Якій максимі відповідає вимога під час спілкування «висловлюватися чітко, стисло та уникати двозначності» ?

- а) максимі способу
- б) максимі якості
- в) максимі кількості
- г) максимі відповідності

7. Метод, за яким суб'єкт спілкування має поставити себе на місце опонента, уявити його думки, почуття і виробити обґрунтовані висновки про мотиви і зовнішні спонуки його поведінки, це:

- а) метод інтроспекції
- б) метод емпатії
- в) метод логічного аналізу
- г) метод структурованого синтезу

8. Конфлікт, який виникає як реакція на порушення ділових відносин, перешкоди на шляху до мети в професійно-педагогічній діяльності й здебільшого є наслідком некомпетентності вчителя, нерозуміння мети діяльності, безініціативності в роботі та ін., - це:

- а) конфлікт очікувань
- б) конфлікт уявлень
- в) фаховий конфлікт
- г) конфлікту особистої несумісності

9. Визначте вид взаємодії: взаємодія, за якої педагоги сприяють задоволенню інтересів один одного, дотримуються приблизного паритету, об'єднують свої зусилля добровільно, спираючись на усвідомлення значення і необхідності розв'язання спільного завдання, на прагнення допомогти іншим учасникам спільної справи.

- а) взаєморозуміння
- б) суперництво
- в) конфронтація
- г) співробітництво

10. Сприйняття і розуміння однієї людини іншою у процесі міжособистісної взаємодії/спілкування – це:

- а) перцепція
- б) емпатія
- в) соціальна перцепція
- г) соціальне визнання

11. Оберіть функції невербальної комунікації:

- а) встановлення відносин, міжособистісний вплив
- б) контактна, інформаційна, спонукальна, координаційна
- в) регулювання спільної діяльності, формування свідомості людини
- г) отримання інформації, підсилення вербальної комунікації

12. Сукупність норм і правил, які регулюють поведінку фахівця на основі загальнолюдських моральних цінностей, з урахуванням особливостей його професійної діяльності й конкретної ситуації – це:

- а) культура спілкування
- б) професійна етика
- в) міжособистісне спілкування
- г) етика взаємин

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навч. посібн. Івано-Франківськ, «Лілея НВ», 2015. 160 с.
2. Васильченко М.І., Гришко В.В. Комуникативний менеджмент: навч. посібн. Полтава: ПолтНТУ, 2018. 208 с.
3. Васильова Н. Комуникативні технології управління закладом освіти: навч.-метод. посібн. Старобільськ, 2021. 238 с.
4. Гузар О. Комуникативне лідерство керівників освітніх закладів: навч. посібн. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
5. Кучеренко І. А., Мамчур Л. І. Основи мовної комунікації: навч. посіб. Умань: Візаві, 2018. 270 с.
6. Холковська І.Л., Волошина О.В., Губіна С.І. Основи педагогічної майстерності: практикум. Вінниця: “Твори”, 2019. 240 с.
7. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Вид. центр «Люкс», 2018. 130 с.

Додаткова

1. Бутенко Н.Ю. Комуникативна майстерність викладача: навч. посібн. Київ: КНЕУ, 2005. 336 с.
2. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу: монографія. Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. 355 с.
3. Голік О.Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посібн. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Драгомирецька Н.М., Кандагура К.С., Букач А.В. Комуникативна діяльність в державному управлінні: навч. пос. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с.
5. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. та ін. Педагогічна майстерність: підручн. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.
6. Лебідь О. Професійна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу: навч. посібн. Донецьк: ЛАНДОНХХІ, 2011. 263 с.
7. Лугаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура: навч. посібн. Харків: НФаУ, 2013. 156 с.
8. Різник Н.А. Основи професійної комунікації: навч.-метод. посібн. Переяслав-Хмельницький, 2014. 80 с.
9. Теслюк В.М., Лузан П.Г. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.
10. Токарева Н.М. Основи педагогічної психології: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг, 2013. 223 с.

Інтернет-ресурси

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: <http://library.zu.edu.ua/>.
2. Бібліотека українських підручників. URL: <https://pidru4niki.com/pedagogika/Page-3>.
3. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського URL: <http://dnrb.gov.ua/ua/>.
4. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

Навчальне видання

МИРОНЧУК Наталія Миколаївна

**Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять з освітньої
компоненти «Культура міжособистісних стосунків в освітніх закладах
і закладах спеціальної освіти»**

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти

Підписано до друку. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Ум.-друк. арк. 1,79.
Наклад 100. Зам.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія ЖТ №10 від 07.12.2004р.
електронна пошта (email): zu@zu.edu.ua